

Mesmerism ja mikropsühhiaater

Sakslast Franz Anton Mesmerit (1734–1815) peetakse üheks nüüdisaja edukamaks ravitsejašarlataniks. Tema järgijad arendasid välja veelgi populaarsema, isegi mentori omast menukamaks saanud üleilma levinud tervendamisõpetuse, milles segasid algseesse mesmerismi vanu tervendamis-tavasid ja ebaosku. Mesmerismi tervendamisfilosoofia levis esialgu Prantsuse-Austria piirkonnas, aga poolehoiu kasvades jõudis see ka üle ookeani¹.

Mesmerism saavutas Euroopas ja Põhja-Ameerikas nii suure soosingu, et on täies mõjujõus veel praegugi, kaks-sada aastat hiljem. Mesmerismi algusaegadest pärineb tõenäoliselt ka sellega seonduv ja aja jooksul laiemalt levinud suhteliselt agressiivne alternatiivravimise turustamisviis.

Mesmeri tervistamisõpetus tugines tema enda arsti-teaduslikule väitekirjale, mis oma olemuselt vastas kesk-aegetele arusaamadele ja nõuetele ehk nendele, mis kehtisid sada aastat enne tänapäevase arstiteaduse esimesi samme. Mesmeri ajal olid väitekirjade esitamisel usaldus-väärse materjali ettekandmise kõrval olulised ka lihvitud väitlemisoskus ja lennukad mõtteavaldused, vahest fakti-dest olulisemadki. Mesmeril ei olnud tarvidust oma väite-kirja väiteid tõestada: ei fluidumi olemasolu ega planeetide

¹ Yliopisto, 10/97.

ning tähtede mõju, mida ta väitis neid fluidumile avaldavate. See käis isegi kõige lähema tähe, Päikese kohta, mille suurus oli küllaltki täpselt määratud 1715. aasta päikesevarjutuse ajal.

Iseenesest ei olnudki Mesmeri esitatud avastuses maailma kõiksuse vedelikust *fluidumist* midagi väga uut, sest Kaug-Idas oli juba tuhandeid aastaid räägitud *vitaalsest eetrist* ja *elujõust*. Mesmeri-aegsed, Euroopa aladel tegutsevad arstid kõnelesid epideemiaid põhjustavast *miasmist*, mille all nad mõistsid haigusi tekitavat halba õhku ja tervist kahjustavaid aure. Ka 19. sajandil elanud homöopaat Hahnemann kasutas Mesmeri tutvustatud terminit *fluidum*. Tõsi küll, tema tarvitas seda hoopis teises tähenduses.

Oma arstipraksise algaastatel pidas Mesmer tagasihoidlikku eravastuvõttu Viinis. 1774. aastal oli tema patsiendiks 29-aastane naine Franzl Österlin, kes kannatas tolal hüsteeriaks tembeldatud vaevuste käes, nagu näiteks aneemia, minestamis- ja nõrkusehood.

Mesmer arvas, et vaevused tulenevad maailmakõiksuse vedeliku ehk fluidumi valest voolamisrütmist ja alustas ravi, asetades patsiendi kõhule ja jalgadele magneteid.

Patsient aistis otsemaid oma alakehasse kontsentreeruvaid fluidumi voogusid, mille järel ta tundis end mitme tunni vältel terve olevat. Mesmer sai sarnaseid ravitulemusi ka teiste naispatsientide juures ning arvas, et on avastanud suure loodussaladuse. Tema arvates olid kõik organismi, eriti just närvisüsteemi, haigussümptomid põhjustatud fluidumi voolamise muutustest. *Magnetravi* oli tema arvates parim viis neid probleeme lahendada.

Aastal 1778 tuli tema vastuvõtule 18-aastane, juba nelja-aastaselt pimedaks jäänud pianist, keda hiljem tunti helilooja Maria Theresia von Paradisina. Mesmer teatas avalikkusele, et oli patsiendi terveks ravinud *animaalse magnetismi* abil,

aga täpsem uurimine paljastas, et tegemist oli pettusega. Selle tõttu jäi Mesmer nimetamata ihaldatud ametikohale Viini ülikooli arstiteaduskonnas. Oma teoga solvas ta nii keisrinna Maria Theresiat kui ka Viini tervishoiuametnikke ning oli sunnitud Viini linna tolmu juba samal aastal jalga-delt pühkima.

Mesmer kolis Viinist Pariisi ja avas seal elegantselt sisustatud salongi. Protseduuridel osalesid ennekõike kõrgema seltskonna noored naised, kelle jaoks magnetism oli põnev ja uudne moeasi.

Pariislannadel ja Viini samaealistel patsientidel esines vägagi sarnaseid kaebusi, mille taustal peitusid arvatavasti psühhiaatrilised probleemid, ja mille leevendamiseks Mesmeri sugestiivsed ravivõtted vähemalt alguses näisid mõju avaldavat.

Soovist saada võimalikult palju kasu hakkas Mesmer korraldama lisaks personaalsetele seanssidele ka rühmadele mõeldud ravi. Selle tarbeks asetati salongi keskele suur puust valmistatud *magnetilise veega* täidetud toober, mille põhjas oli pudeleid, klaasikilde ja rauapuru. Toober oli suletud kaheosalise puust kaanega. Toobrikaanes olevatest aukudest ulatusid välja rauast kangid, mille otsad olid painutatud täisnurga all väljapoole, nii et need meenutasid käetugesid. Patsiendid ravisid oma vaevuseid, vajutades nende „käetugedega“ oma valutavatele kohtadele. Ravi mõju sai üksteisel käest kinni hoides suurendada. Mesmeril oli kombeks jalutada lillasse rõivastatult patsientide hulgas, käes „võlukepp“, millega ta neid üksteise järel puudutas. Samuti pakkus ta patsientidele klaasharmonoonikat mängides meelelahutust. Hiljem, kui ta majanduslik olukord paranes, palkas ta terve orkestri.

Mesmer üritas viia oma patsiente *kriisiseisundisse*, mille puhkedes suunati nad salongi lähedal asuvasse

tubadesse. Mesmer ja tema abilised ravisid patsiente individuaalselt, lukustatud uste taga, magnetiseerides käsitsi nende keha, kuni kriisiseisund möödus. Toimingu ajal ei tohtinud ükski asjasse mittepuutuv inimene ruumi siseneda.

Pariisis vihastas Mesmer välja teise kroonitud pea oma karjääri jooksul. Prantsuse kuningas Louis XVI kutsus kokku akadeemikutest koosneva komitee, et tuua selgust imeparandaja tegevusse. Komitee esimeheks määrati suursaadik ja teadlane Benjamin Franklin. Komitee arvates ei olnud olemas mingisugust fluidumit. Ka animaalset magnetismi kui sellist peeti ebateaduslikuks. Mesmer oli sunnitud Pariisist tagasi Viini kolima, kus ta sattus eeluurimisvanglasse. Sealt vabanenud, pidi ta kolima Šveitsi, kus ta animaalse magnetismiga tegeledes elu lõpuaastad veetis.

Kuigi Mesmeri teooria põhialused olid valed, kasvas sellest välja uue arstiteadusliku suuna algus. Minu arvates olekski Mesmer pidanud keskendumas selle uurimisele, mis tema raviprotseduuride ajal tegelikult aset leidis, mitte aga seletama kõike fluidumi kaudu ja pühendumas jultunult raha teenimisele.

Mesmer on hea näide selle kohta, et teadus võib teinekord areneda juhuste kaudu: tehtud on õige tähelepanek, aga seda on mõistetud valesti. Mesmerit kutsutaksegi pimedaks prohvetiks, sest hoolimata kõigist vigadest ja eksimustest peetakse teda tänapäevase psühhoanalüüsi ja rühmateraapia eelkäijaks. Kuigi tema teooriad osutusid väärateks, avaldub nende mõju nii meditsiinis kui ka inimeste mõttemaailmas teatud määral edasi.

Paarkümmend aastat peale oma vaimse juhi surma hakkasid Mesmeri õpilased levitama uut moodi arusaama mes-

merismist. Algne õpetus fluidumist ja selle voolamistest laienes ning toetajaskonnast hakkas moodustuma rühmitusi, mis oma rõhuasetuse poolest erinesid. Arendati välja ka uusi, varem mesmirismi mittekuulunud seisukohti.

Näiteks prantslane Charles Poyen liikus mööda Uus-Inglismaad ringi, andis *hüпноosietendusi*, magnetiseeris inimesi ja ravis nii seljavalude all kannatajaid kui ka reumahaigeid. Oma tegevusega teenis ta korraliku sissetuleku. Rõhutanud kõigepealt üksikisiku enda hoiakut ning suhtumist raviseansi mõjusse ja siis ka fluidumi tähendust nähtamatu jumaliku käena, hakkas ta hiljem toonitama patsiendi enda meelesisundit. India mõttemaailma eeskujul avastasid noorema põlve magnetiseerijad inimestest mitmeid tasandeid. Nii kandus rõhuasetus, võrreldes Mesmeri algse filosoofiaga, inimese vaimumaailmale.

Magnetiseerijate maine kasv tõi Ühendriikides tegevusalale uusi pürgijaid, kelle meeli köitis ennekõike valdkonna kommertslikkus ja meelelahutuslikkus. Mesmeri ja Poyeni järel levis magnetism otsekui epideemia. Seansid meenutasid vaatamänge ja neis esines isegi magnetiseerija hüpnootilise jõu väärkasutamist. Ajalehtede lugejakirjade rubriigid olid pungil täis murelike lugejate küsimusi, milles sooviti teada saada kogu tõe mesmerismi kohta.

Pärast mesmeristist ameeriklase Phineas Quinby surma 1886. aastal puhkes leppimatu riid tema vaimse pärandi ümber. USA idarannikule ja Uus-Inglismaale tekkis omavahel rivaalitsevaid teooriaid ja koolkondi, nagu *Christian Science*, *Mental Science* ja *New Thought*, mida kutsuti ka positiivseks mõtlemiseks.

Mina puutusin mesmerismi ja hüпноosiga esimest korda kokku Turu linnas meditsiiniõpingute teisel kursusel. Mitme

kursusekaaslasega saime indu hüpnoosist kui niisugusest. Meie iidol, paar kursust eespool õppiv Reima Kampman oli hüpnoosi puudutavate asjadega kursis ja kirjutas väitekirja lõhestunud isiksuste identiteedi teemal. Nii hakkasin minagi asjaga tutvust tegema ja lugema kirjandust hüpnoosi ajaloo kohta.

Mäletan, kuidas mesmeristlike arusaamade lugemine minus ängistust ja rusutust esile kutsus. Hakkasin sügavalt kahtlema, kas hüpnoosi juured ikka on mesmerismis.

Tahtsin selgusele jõuda, kas teadus on selle teema-ga edasi tegelenud ja otsustasin lugeda kõige värskemat erialakirjandust. Sealtsaingi teadmised hüpnoosi tänapäevasesest tähendusest. Hakkasime paari sõbraga üksteist, teisi kursusekaaslasi ja oma tuttavaid hüpnotiseerima. Eriti põhjalikult lugesime ettevaatusabinõudest, kuna meil polnud ju õpetajat. Loetud kirjanduse põhjal võis arvata, et kõige lihtsam on hüpnotiseerida noori naisi. Ausalt öeldes kahtlesin, kas see asi on ikka nii.

Rääkisin oma hüpnoosiharrastusest ka emale. Kui olin talle oma huvist hüpnotiseerimise vastu teada andnud, ta vihastas: „Kuula nüüd, sina tohman, mida ma sulle ütlen. Lõpetad kohe selle tembutamise. Niikaua kui sina teed oma vigureid, võib-olla need tüdrukud ei tahagi enam üles ärgata, ja mida sa siis teed? Kui kunagi oma ametis oled ja sinu kohta igasugust lora hakatakse ajama, pole sul mingisugust võimalust end selle vastu kaitsta. Lubad mulle, et see vigurdamine sinnapaika jääb?“

Lubasin. Järgmisel korral puutusin hüpnoosiga kokku alles paar aastat hiljem psühhiaatriakursusel. Professori assistent sai mu hüpnoosiharrastusest kuulda ja tundis huvi selle põhjuste vastu. Rääkisin talle, et olin kunagi oma sõpru hüpnotiseerinud. Nüüdseks aga, ütlesin, on mikrobioloogia kogu mu tähelepanu endale võitnud. Assistent

nähvas, et sina oledki siis see õige mikropsühhiaater. Ja selle nimega kutsuti mind kogu kursuse ajal.

Veel 21. sajandilgi leidub Mesmeri vana meetodi matki-
jaid – magneteid müüakse internetis, neid on randmele ja
jalasääre ümber kinnitatavaid, ehetena, kingapõhjadesse
ja valutava koha peale panemiseks, isegi selleks, et asetada
kütusekulu vähendamiseks bensiinivooliku ümber. Nagu
näha, lummab Mesmeri ajal animaalseks magnetismiks
nimetatud nähtus inimmeeli endiselt.

Ka Phineas Quimby mõtted on ajale vastu pidanud, see-
gi teooria põhineb elektriväljadel ja elektromagnetismil.
Teooriad moodustavad omavahel lõdvalt seotud filo-
soofilise liikumise, *International New Thought Alliance*
(Rahvusvaheline uue mõtteviisi liit), millel on jällegi oma
tervendamisfilosoofia.

Uues mõtteviisis on fluidum asendatud elektriväljast
moodustunud olendiga, ning kõik haigused ongi inimeste
selle tõe mõistmise häired või oskamatus tõe tajuda. Esi-
mesed *elektriväljaga parandamist* käsitlevad raamatud
kirjutas John Boove Dods (1795–1862). Tema teooria koha-
selt tulenevad kõik inimeste haigused muutustest närvi-
impulssides ja on mainitud fluidum-olendit uskudes paran-
datavad. Õpetust arendas edasi William Walker Atkinson
(1862–1932), peaaegu muutusteta püsib see siiani. Vastavalt
sellele tulenevad kõik inimeste haigused nende psühhili-
sest seisundist (*mental state*) ja on uute teaduslike, elektro-
magnetismi ja närvisüsteemi protsesse (*neural processes*)
puudutavate avastuste toel muutunud arusaadavateks.

